'महात्मा गांधी तंटामुक्त गाव मोहीम'
राज्यामध्ये राबविण्याबाबत ..

महाराष्ट्र शासन
गृह विभाग
शासन निर्णय क्रमांक एमआयएस : १००७/सीआर-२३८/पोल-८,
मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२, दिनांक :- १९ जुलै, २००७.

प्रस्तावना :- भारत या सर्वात मोठया लोकशाही राष्ट्रातील महाराष्ट्र हे सजग, क्रियाशील व अनेक बाबतीत आद्यप्रवर्तक असे राज्य आहे. लोकसंख्येच्या बाबतीत जगामध्ये दुसरा क्रमांक असलेल्या आपल्या राष्ट्राच्या सन २००१ च्या जनगणनेनुसार १०२.८६ कोटी लोकसंख्येत महाराष्ट्राची लोकसंख्या ९.६८ कोटी (९.४ %) इतकी आहे. राज्यामध्ये अनेक धर्म, पंथ, अठरा पगड जाती, उपजातीचे लोक तसेच अनेक प्रकारचे व्यवसाय, व्यापार व उदीम करणारे लोक याशिवाय स्थित, विस्थापित व स्थलांतरित अशा अनेक घटकाचे लोक आपल्या परंपरा, चालीरिती, सण, उत्सव, वेशभूषा, विचार व आचारसरणी, इत्यादीसह रहात असून एक बहुविध समाज त्यातून प्रतिबिंबित होतो. उपरोक्त विविधता व प्रचंड लोकसंख्या यामुळे राज्यामधील तंटे व खटल्यांचे प्रमाणही मोठे आहे.

राज्यात विविध स्तरावरील न्यायालयांमध्ये दिवाणी व फौजदारी स्वरुपाचे दावे मोठ्या प्रमाणावर प्रलंबित आहेत. न्यायव्यवस्थेवरील खटल्यांचा भार दिवसेंदिवस वाढत आहे. अशा परिस्थितीमध्ये, लोकांना लवकरात लवकर व कमी खर्चात न्याय मिळवून देण्यासाठी पर्यायी व्यवस्थेच्या आवश्यकतेच्या अनुषंगाने मा.सर्वोच्च न्यायालय व केंद्र शासनाकडून यापूर्वी काही पर्यायी न्यायव्यवस्था स्थापन करण्यात आल्या आहेत. तंटे निकाली काढण्यासाठी पर्यायी व्यवस्था म्हणून सन १९८० मध्ये लोकन्यायालयाची स्थापना करण्यात आली. तालुका व गांव पातळीवर लोकन्यायालये भरवून जलद गतीने खटले निकाली काढण्याचे काम त्यामार्फत केले जाते. ॲड.सालेम विरुध्द केंद्र शासन या याचिकेमध्ये मा.सर्वोच्च न्यायालयाने कोर्टामध्ये प्रलंबित खटले कमी करण्यासाठी सिव्हील प्रोसिजर कोड, कलम ८९ मध्ये योग्य ते बदल करुन Alternative Dispute Resolution (ADR) System सारखी प्रभावी यंत्रणा राबविण्याबाबत निर्णय घ्यावा असे केंद्र शासनास निर्देश दिले होते. त्यानुसार 'पर्यायी तंटा निवारण पध्दती' (ADR) ही व्यवस्था सध्या नव्याने अस्तित्वात आली असून तंटे सोडविण्याचे हे नवीन माध्यम अलिकडच्या काळात प्रभावी होत आहे. सदर प्रणालीद्वारे चांगल्या वातावरणात तडजोड होवून परस्परांमध्ये तेढ निर्माण न होता तंटे मिटविले

जातात. तसेच केंद्र शासनाने सन १९९२ मध्ये मोठ्या प्रमाणावरील न्यायालयीन प्रकरणांच्या निर्गतीसाठी ४५० फास्ट ट्रॅक कोर्टची निर्मिती केली आहे.

गांव पातळीवर छोट्या-छोट्या कारणांवरुन तंट्याची सुरुवात होते. त्यामध्ये सुरुवातीस कमी लोकांचा सहभाग असतो. छोट्या तंट्यांचे पुढे मोठ्या तंट्यात रुपांतर होते. अशा मोठ्या तंट्यांत अनेक लोकांचा सहभाग येतो. कधीकधी दिवाणी तंट्यातून फौजदारी तंटे निर्माण होतात. छोट्या कारणावरुन निर्माण झालेला तंटा मोठा होऊन पुढे फौजदारी तंटा बनतो व त्यातून कुटुंबाची, समाजाची व गावाची शांतता धोक्यात येते. पर्यायाने असे तंटे मिटविण्यासाठी प्रशासकीय यंत्रणेवरील व न्यायिक यंत्रणेवरील ताण वाढतो. त्यासाठी तंटे मिटविण्याकरिता लोकन्यायालय व ADR सारखी पर्यायी व्यवस्था उपलब्ध असली तरीही तंटे निर्माणच होऊ नयेत व निर्माण झालेले तंटे गावपातळीवरच मिटविण्यासाठी व्यापक मोहीम फलदायी ठरेल. अशी मोहीम लोकसहभागातून राबविल्यास प्रभावी ठरु शकेल याचा विचार करुन गाव पातळीवर लोकसहभागातून सौहार्दपूर्ण व सलोख्याचे वातावरण निर्माण करुन त्याद्वारे आपापसातील तंटे सोडविण्यासाठी मोहीम आखण्यासंबंधी राज्य शासनाने उपमुख्यमंत्री यांचे उप सचिव यांचे अध्यक्षतेखाली अभ्यास गट नेमला होता. अभ्यास गटाच्या अहवालात मोहीम आखणी, अंमलबजावणी व पुरस्कार योजनेचा आराखडा दिलेला आहे.

महाराष्ट्रात भक्ती सांप्रदायाची सुरुवात तेराव्या शतकात झाली. त्यामध्ये संत नामदेव, संत ज्ञानदेव, संत तुकाराम, संत गाडगेबाबा, संत तुकडोजी महाराज अशा अनेक संतांनी महाराष्ट्राच्या जनतेला वैचारिक व मानसिक दिशा दिली. त्यांच्या शिकवणीतील सलोखा व बंधुभावाचा गेल्या ७०० वर्षाचा प्रवाह आजही अव्याहतपणे सुरु आहे. ही व्यापक पार्श्वभूमी तंटामुक्तीसाठी लोकचळवळ निर्माण होण्यास पोषक अशीच आहे. म्हणून भक्ती सांप्रदायाने महाराष्ट्रात निर्माण केलेली जनजागृती व पूर्वापार खेडयामध्ये मान्यता पावलेल्या पंच पध्दतीसारखी पध्दती लोकसहभागातून निर्माण व्हावी आणि गावात तंटे निर्माण होवू नयेत व झालेले तंटे मिटविण्याची अभ्यास गटाच्या अहवालाच्या आधारे एक व्यापक मोहीम उभी केली जावी आणि या मोहिमेअंतर्गत पात्र ग्रामपंचायतींना पुरस्काराने सन्मानित करण्यात यावे असा शासनाचा मानस आहे. त्या अनुषंगाने तंटामुक्त गाव मोहीम व बक्षिस योजनेसंबंधी शासन पुढीलप्रमाणे निर्णय घेत आहे:-

शासन निर्णय :-

गाव पातळीवर छोटया छोटया कारणावरुन निर्माण होणा-या तंटयांचे पर्यावसन मोठया तंटयात होऊ न देणे, तसेच वादामध्ये मत्ता अडकून पडून त्यातून आर्थिक नुकसान होऊ न देणे व कुटुंबाची, समाजाची व गावाची शांतता धोक्यात येवू नये यासाठी तंटे निर्माण होणार नाहीत व अस्तित्वातील तंटे लोकसहभागाने,

सामोपचाराने व आवश्यक तेथे प्रशासनाची मदत घेवून सोडविण्याची व्यवस्था निर्माण होण्यासाठी, शासन 'महात्मा गांधी तंटामुक्त गाव मोहीम' सुरु करीत आहे.

प्रतिबंधात्मक उपाययोजना, दाखल झालेले तंटे मिटविणे व नव्याने निर्माण होणारे तंटे मिटविणे असे सदर मोहीमेचे तीन भाग असून या तीनही भागातील कार्यवाही व तंटे मिटविण्याची मोहीम ही लोकचळवळ म्हणून राबविली जावी आणि त्या माध्यमातून गावे तंटामुक्त व्हावीत यासाठी मोहीम राबविल्यानंतर गाव तंटामुक्त झाल्यास अशा तंटामुक्त गावांना समारंभपूर्वक पुरस्काराने सन्मानित करण्याचा शासनाने निर्णय घेतलेला आहे.

महात्मा गांधी तंटामुक्त गाव मोहिमेचे स्वरुप, मूल्यमापनाचे निकष, मूल्यमापनाची यंत्रणा, पुरस्कार योजना, प्रचार व प्रसार, इत्यादी याचा तपशिल पुढीलप्रमाणे आहे.

'महात्मा गांधी तंटामुक्त गाव मोहीम'

२. उद्दिष्टे

महात्मा गांधी तंटामुक्त गाव मोहिमेसाठी पुढीलप्रमाणे उद्दिष्टे ठरविण्यात येत आहेत:-

१) गाव पातळीवर तंटे निर्माण होऊ नयेत म्हणून उपक्रम राबविणे,
२) दाखल असलेल्या व नव्याने निर्माण होणा-या तंटयांचे निराकरण करुन ते कमी करणे,
३) गावासाठी गांवातच लोकसहभागातून तात्काळ व सर्वमान्य तडजोड घडवून आणण्यासाठी व्यवस्था निर्माण करणे,
४) गांवातील जनतेमध्ये जातीय व धार्मिक सलोखा, सामाजिक व राजकीय सामंजस्य आणि सुरक्षिततेची भावना निर्माण करणे,
५) पोलिसांच्या कामामध्ये पारदर्शकता आणून त्यांची जनमानसातील प्रतिमा सुधारुन 'जनतेचे सेवक' अशी प्रतिष्ठा प्राप्त करणे,
६) लोकांच्या सहकार्याने अवैध धंद्यांना प्रतिबंध करणे व त्यांचे निर्मूलन करणे,
७) भ्रष्टाचार व भ्रष्टाचारी प्रवृत्ती कमी करण्यासाठी गावपातळीवर प्रयत्न करणे,
८) अनिष्ट प्रथा व चाली-रीती नष्ट करण्यासाठी लोकांच्यामध्ये जागृती निर्माण करणे.

३. मोहिमेचे स्वरुप व मोहीम केंद्रित तंटे

१) गावात तंटे होऊ नयेत म्हणून प्रतिबंधात्मक उपाययोजना करणे, अस्तित्वातील व निर्माण होणारे तंटे सामोपचाराने मिटविणे हे मोहिमेचे स्वरुप आहे. महात्मा गांधी तंटामुक्त गाव मोहिमेअंतर्गत पुढीलप्रमाणे ४ प्रकारातील तंटे ग्रामपंचायत पातळीवर मिटविण्यासाठी विचारात घेण्यात येतील.

अ) **दिवाणी-** स्थावर मालमत्तेचे मालकी हक्क, वारसा हक्क, वाटप, हस्तांतरण, इत्यादी तसेच भाडेपट्टा, जंगम मालमत्तेची खरेदी-विक्री, हस्तांतरण, गहाण व कर्ज व्यवहार, रकमांची देवाणघेवाण, पोटगी, इत्यादी व इतर कारणांवरुन निर्माण झालेले सर्व दिवाणी वाद/तंटे.

ब) **महसुली-** शेतीचे मालकी हक्क, वारसा हक्क, हद्दी, अतिक्रमणे, वाटप त्याचप्रमाणे गांवठाणातील जागा, गोठे, परडे यांचे मालकी हक्क, हद्दी आणि खुणा यांवरुन निर्माण झालेले तंटे. कुळ कायदा, वतन कायदा, जमीनविषयक इतर विविध कायदे, सार्वजनिक रस्ता व शेतात जावयाचा रस्ता, इत्यादी व इतर कारणांवरुन निर्माण झालेले सर्व तंटे.

क) **फौजदारी-** शारीरिक, मालमत्ता आणि फसवणूक यासंबंधीचे अदखलपात्र (एन.सी.) व दखलपात्र फौजदारी गुन्हयांपैकी जे गुन्हे संबंधित पक्षकारांच्या सहमतीने व कायद्यानुसार मिटविता येऊ शकतात (compoundable) असे तंटे/गुन्हे.

ड) **इतर तंटे-** दिवाणी, महसूली, फौजदारी तंटयांव्यतिरिक्त सहकार, कामगार, औद्योगिक क्षेत्रातील व इतर तंटे.

२) जे फौजदारी तंटे कायद्यातील तरतुदीनुसार मिटविता येऊ शकणार नाहीत अशा तंटयांबाबत संबंधित पोलीस ठाणे अथवा संबंधित न्यायालयामध्ये योग्य ती कार्यवाही होत राहील.

४. मोहिमेची व्याप्ती व घटक

सदर मोहीम राज्यातील सर्व ग्रामपंचायतींमध्ये सातत्याने राबविण्यात येईल. मोहिमेसाठी ग्रामपंचायत हा घटक विहीत करण्यात येत असून त्यात ग्रामपंचायतीच्या कार्यक्षेत्रातील सर्व गावे, वाड्या, वस्त्या यांचा समावेश राहील. या मोहिमेच्या प्रयोजनार्थ ग्रामपंचायतीस 'गाव' संबोधण्यात येईल.

५. मोहिमेचा कालबध्द कार्यक्रम

प्रतिबंधात्मक उपाययोजनांचे आयोजन आणि गावातील सध्या दाखल असलेले विविध तंटे आणि नव्याने निर्माण झालेले तंटे मिटविण्यासंबंधी राबवावयाच्या मोहिमेचा कालबध्द कार्यक्रम **परिशिष्ट-१** मध्ये दिल्याप्रमाणे ठरविण्यात येत आहे.

६. मोहिमेच्या अंमलबजावणीसाठी समित्या स्थापन करणे

महात्मा गांधी तंटामुक्त गांव मोहिमेच्या अंमलबजावणीसाठी राज्य, जिल्हा, तालुका, पोलीस ठाणे व गाव पातळीवर समित्या स्थापन करण्यात याव्यात. सदर समित्यांची रचना व कार्ये पुढीलप्रमाणे असतील:-

१) राज्य स्तरीय समिती

(अ) राज्य स्तरीय समितीची रचना

मा. मुख्यमंत्री	-	अध्यक्ष
मा.उपमुख्यमंत्री (गृहमंत्री)	-	सह अध्यक्ष
मा.मंत्री, महसूल,	-	सदस्य
मा.मंत्री, ग्रामविकास	-	सदस्य
मा.मंत्री, सामाजिक न्याय	-	सदस्य
मा.मंत्री, आदिवासी विकास	-	सदस्य
मा.मंत्री, महिला व बालकल्याण	-	सदस्य
मा.राज्यमंत्री, गृह	-	सदस्य
मुख्य सचिव	-	सदस्य
अपर मुख्य सचिव (गृह)	-	सदस्य
अपर मुख्य सचिव (महसूल)	-	सदस्य
पोलीस महासंचालक	-	सदस्य
प्रधान सचिव (अपील व सुरक्षा)	-	सदस्य
सचिव, शालेय शिक्षण	-	सदस्य
सचिव, ग्राम विकास	-	सदस्य
सचिव, सामाजिक न्याय	-	सदस्य
सचिव, आदिवासी विकास	-	सदस्य
सचिव, महिला व बालकल्याण	-	सदस्य
सचिव, विधि व न्याय	-	सदस्य
महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क	-	सदस्य
संचालक, सरकारी अभियोग संचालनालय	-	सदस्य
सर्व विभागीय आयुक्त	-	सदस्य
अति.पोलीस महासंचालक (कायदा व सुव्यवस्था)	-	सदस्य
आयुक्त (राज्य गुप्तवार्ता विभाग)	-	सदस्य
सर्व परिक्षेत्रांचे विशेष पोलीस महानिरीक्षक	-	सदस्य
प्रधान सचिव (विशेष)	-	सदस्य सचिव

(ब) समितीची कार्ये

(१) मोहिमेच्या अंमलबजावणीचा दरवर्षी आढावा घेऊन आवश्यकतेनुसार शासन निर्णयामध्ये बदल अथवा दुरुस्ती करणे.

(२) राज्य स्तरावर मोहिमेच्या प्रचार व प्रसिध्दीचे नियोजन व अंमलबजावणीतील अडीअडचणींवर देखरेख ठेवून मार्गदर्शन करणे.

(३) मोहिमेच्या मूल्यमापनाचे निकष निश्चित करणे व यथास्थिती बदल करणे.

(४) इतर अनुषंगिक बाबीसंबंधी निर्णय करणे.

२) जिल्हा, तालुका व पोलीस ठाणे स्तरावरील समित्या

जिल्हा, तालुका व पोलीस ठाणे स्तरावरील समित्या, त्यांची रचना आणि कार्ये **परिशिष्ट-२** प्रमाणे असतील.

३) **गाव पातळीवरील समिती**

(१) राज्यातील सर्व ग्रामपंचायतीना एक 'तंटामुक्त गाव समिती' स्थापन करणे अनिवार्य राहील. सदर तंटामुक्त गांव समितीच्या अध्यक्षाची व सदस्यांची निवड ग्रामसभा आयोजित करुन त्याद्वारे करण्यात येईल.

(अ) समितीची रचना

ग्रामसभेने निवडलेला प्रतिनिधी	-	अध्यक्ष
ग्रामपंचायतीचे सरपंच	-	सदस्य
ग्रामपंचायतीचे उपसरपंच	-	सदस्य
संत गाडगेबाबा ग्राम स्वच्छता अभियान समितीचा प्रतिनिधी	-	सदस्य
निर्मल ग्राम योजनेच्या समितीचा प्रतिनिधी	-	सदस्य
ग्रामीण पाणीपुरवठा व स्वच्छता समितीचा प्रतिनिधी	-	सदस्य
ग्राम शिक्षण समितीचा प्रतिनिधी	-	सदस्य
निवृत्त न्यायाधीश	-	सदस्य
माजी सैनिकांचा प्रतिनिधी	-	सदस्य
वकीलांचा प्रतिनिधी	-	सदस्य
पदविकाधारक मध्यस्थ (ADR)	-	सदस्य
डॉक्टरांचा प्रतिनिधी	-	सदस्य
पत्रकारांचा प्रतिनिधी	-	सदस्य
निवृत्त पोलीस अधिकारी/कर्मचारी यांचा प्रतिनिधी	-	सदस्य
व्यापा-यांचा प्रतिनिधी	-	सदस्य
महिला बचत गटांचे प्रतिनिधी	-	२ सदस्य
अल्पसंख्यांकांचा प्रतिनिधी	-	सदस्य
मागासवर्गीयांचा प्रतिनिधी	-	सदस्य
विद्यार्थी/विद्यार्थीनींचा प्रतिनिधी	-	सदस्य
नेहरु युवा केंद्राचा प्रतिनिधी	-	सदस्य
युवकांचा प्रतिनिधी	-	सदस्य
गावातील महाविद्यालय/माध्यमिक विद्यालय/प्राथमिक शाळा यांमधील अध्यापकाचा प्रत्येकी एक प्रतिनिधी	-	सदस्य
गावातील इतर प्रभावी व्यक्ती	-	३ ते ५ सदस्य
वीज वितरण कंपनीचा प्रतिनिधी	-	सदस्य
विशेष पोलीस अधिकारी	-	सदस्य
बीट अंमलदार	-	सदस्य
ग्राम सुरक्षा दल प्रमुख	-	सदस्य
ग्रामसेवक/ग्राम विकास अधिकारी	-	सदस्य
गांव कामगार तलाठी	-	सदस्य
पोलीस पाटील	-	निमंत्रक

वरीलपैकी जे ग्रामपंचायत क्षेत्रात असतील तेवढयाच लोकांची समिती असेल.

(२) समाजात ज्यांचा प्रभाव आहे अशा गावातील प्रतिष्ठित, प्रामाणिक, समजुतदार, सामाजिक प्रश्नांची जाण असलेल्या निःस्पृह, निःस्वार्थी व्यक्तींचा समितीमध्ये

समावेश असेल. समितीमध्ये गुंड प्रवृत्तीच्या, कडव्या जातीय विचारसरणीच्या, अवैध धंदे असणा-या वा त्यांचा पुरस्कार करणा-या तसेच असामाजिक तत्वांचा अवलंब करणा-या व्यक्तींना स्थान असणार नाही. समितीचे सदस्य निर्व्यसनी व उत्तम चारित्र्याचे असावेत.

(३) समितीच्या बैठकीस उपस्थित राहणे गाव पातळीवरील शासकीय अधिकाऱ्यांना व कर्मचा-यांना अनिवार्य असेल.

(ब) समितीचे निमंत्रक

पोलीस पाटील हे सदर समितीचे निमंत्रक असतील. ज्या गावामध्ये पोलीस पाटील हे पद रिक्त असेल अशा ठिकाणी तलाठी समितीचे निमंत्रक म्हणून काम पाहतील. ज्या ठिकाणी पोलीस पाटील व गाव कामगार तलाठी ही दोन्ही पदे रिक्त असतील अशा ठिकाणी ग्रामसेवक / ग्राम विकास अधिकारी हे समितीचे निमंत्रक म्हणून काम पाहतील.

(क) समितीचा कार्यकाल व समिती सदस्य व अध्यक्ष बदलणे.

तंटामुक्त गाव समिती कायमस्वरूपी कार्यरत राहील. तथापि जे सदस्य समितीच्या बैठकांना उपस्थित राहात नसतील, समितीच्या कामासाठी वेळ देत नसतील, समितीच्या कामात रस घेत नसतील, समितीच्या कामकाजात अडथळा निर्माण करत असतील अशा सदस्यांना बदलून नवीन सदस्य घेणेबाबत प्रत्येक वर्षाच्या १५ ऑगस्ट नंतरच्या पहिल्या ग्रामसभेमध्ये ग्रामसभेच्या मान्यतेने निर्णय घेता येईल. मात्र, कोणत्याही परिस्थितीत तंटामुक्त गाव समितीचे १/३ पेक्षा अधिक सदस्य एकाच वेळी बदलता येणार नाहीत. तसेच समितीचा अध्यक्ष बदलण्याची ग्रामसभेला आवश्यकता वाटत असेल तर अध्यक्ष बदलून नविन अध्यक्षाची निवड त्याच ग्रामसभेमध्ये करण्यात यावी.

(ड) समितीच्या सदस्यांसाठी आचारसंहिता

समितीच्या सदस्यांनी निरपेक्ष व निःपक्षपातीपणे काम करणे आवश्यक आहे. सदस्यांनी समितीच्या बैठकांना उपस्थित राहणे, समितीच्या कामासाठी वेळ देणे व तंटे मिटविण्याच्या कामामध्ये रस घेणे आवश्यक आहे. तंटे मिटविताना त्यांचा दृष्टिकोन सकारात्मक असला पाहिजे. तंटे मिटवित असताना नकारात्मक अथवा पूर्वग्रहदुषीत दृष्टिकोन सदस्यांनी ठेवू नये.

(इ) समितीची कार्ये व कक्षा

१) गावांमध्ये शक्यतोवर तंटे निर्माण होऊ नयेत, जातीय व धार्मिक सलोखा, सामाजिक व राजकीय सामंजस्य आणि अनिष्ट चालिरीती व प्रथांचे निमूर्लन करण्यासाठी गावांमध्ये राबवायच्या उपरोक्त पुढील परिच्छेद-७.१ मधील व इतर सुयोग्य प्रतिबंधात्मक उपाययोजनांच्या अंमलबजावणीची रुपरेषा ठरविणे, त्याबाबत जनजागृती करणे व अंमलबजावणी करणे.

२) प्रतिबंधात्मक उपाययोजना ग्रामसभेला स्पष्ट करुन सांगणे.

३) गावातील लोकांना मोहिमेबद्दल मार्गदर्शन करुन सहभागी करुन घेणे. तंटे निर्माणच होऊ नयेत म्हणून प्रयत्न करणे. दाखल असलेल्या तंट्यांची यादी करुन जास्तीत जास्त प्रयत्न करुन ते मिटविणे. नव्याने निर्माण होणारे तंटे मिटविणे.

४) समिती या कामामध्ये आवश्यकतेनुसार पोलीस अधिकारी, बीट अंमलदार, प्रशासकीय यंत्रणा व कायदेतज्ज्ञ यांचे सहाय्य घेवू शकेल.

५) तंटे मिटविताना तंटामुक्त गाव समिती ही मध्यस्थ व प्रेरकाची भूमिका बजावेल.

७. मोहिमेची अंमलबजावणी

या मोहिमेअंतर्गत पुढीलप्रमाणे उपाययोजना करण्यात याव्यात :-

७.१ प्रतिबंधात्मक उपाययोजना- तंटे आणि तणाव निर्माण होण्याची प्रमुख कारणे शोधून त्यासंबंधी लोकांमध्ये जागृती निर्माण करणे व त्यांचे प्रबोधन करणे, ग्रामसंरक्षण, मालमत्तांचे संरक्षण, सामाजिक सुरक्षितता, इत्यादीसंबंधी विविध उपक्रम हाती घेऊन लोकांमध्ये सुरक्षित व सौहार्दपूर्ण वातावरण निर्माण करणे. त्यासाठी गावांमध्ये पुढीलप्रमाणे विविध विषयांवर लोकसहभागातून कार्यक्रम घेऊन ते प्रभावीपणे राबविण्यात यावेत.

(१) सार्वजनिक सण/उत्सव रचनात्मक पध्दतीने व शांततेने साजरे करणे;

- जयंती, उत्सव, गणेशोत्सव, इत्यादी समारंभ
- गावातील सार्वजनिक उत्सव साजरे करणा-या मंडळांचे कार्यक्रम.
- उत्सवांमधून समाजोपयोगी उपक्रम राबविणे.
- व्याख्यानमाला, प्रशिक्षण शिबीर, इत्यादी आयोजित करणे.

- 'एक गाव एक गणपती' यासारखे उपक्रम राबविणे.
- गावातील उत्सव/सण/यात्रा पोलीस बंदोबस्ताशिवाय शांततेत पार पाडणे.

(२) जातीय व धार्मिक सलोखा निर्माण करणे;

- जातीय व धार्मिक सलोखा निर्माण करणारे उत्सव/सण एकत्रित येऊन साजरे करणे.
- आंतरजातीय व आंतरधर्मीय विवाहासाठी ग्रामस्थांना प्रोत्साहन देणे.
- मागासवर्गीय व अल्पसंख्यांक यांच्या तक्रारी मिटविणे.
- जातीय व धार्मिक सलोख्याचे कार्यक्रम घेणे.
- गावातील पुतळे व प्रार्थना स्थळे यांच्या देखभाल व संरक्षणासाठी उपाययोजना करणे.

(३) सार्वजनिक व खाजगी मालमत्तांचे संरक्षण करणे व विद्रुपीकरण रोखणे;

- निवडणूक, वाढदिवस व इतर कार्यक्रम यांच्या जाहिरातीचे फलक लावण्यासाठी नियमावली करणे व त्यांची अंमलबजावणी करणे.
- जाहिरातीचे फलक न लावण्याबाबत सामंजस्याने अंमलबजावणी करणे.
- शासकीय व सार्वजनिक मिळकतीवर अतिक्रमणे होऊ न देणे.
- विद्रुप झालेल्या मालमत्ता पूर्ववत करणे.

(४) ग्राम सुरक्षा यंत्रणा कार्यरत करणे;

- ग्राम सुरक्षा दल स्थापन करणे.
- सदस्यांना गणवेश व प्रशिक्षण देणे.
- ग्राम सुरक्षा दलाची रात्रगस्त चालू करणे.

(५) अवैध धंद्यांना प्रतिबंध करणे व त्यांचे निर्मूलन करणे;

- गावातील अवैध धंदे रोखण्यासाठी प्रयत्न करणे.
- अवैध धंदे करणा-या लोकांना पर्यायी रोजगाराकडे वळविण्यासाठी प्रयत्न करणे.
- व्यसनमुक्तीसाठी कार्यक्रम राबविणे, व्यसनी लोकांचे समुपदेशन करणे.
- आवश्यकतेनुसार अवैध धंदे निर्मूलन व प्रतिबंध यासाठी पोलीसांची मदत घेणे वा या कामी पोलीसांना सहकार्य करणे.

(६) सामाजिक सुरक्षिततेसाठी कार्यक्रम राबविणे;

- हुंडाबळी रोखणे.
- महिलांचे सामाजिक प्रश्न व कौटुंबिक समस्या सोडविण्याचा प्रयत्न करणे.
- जेष्ठ नागरिकांच्या प्रश्नांच्या सोडवणुकीसाठी प्रयत्न करणे.
- महिला बचत गट निर्मिती व सक्षमीकरणासाठी प्रयत्न करणे.

- सामूहिक विवाह सोहळे आयोजित करणे.
- गावामध्ये बालविवाह होणार नाहीत यासाठी प्रयत्न करणे.

(७) गावांमध्ये राजकीय सामंजस्य निर्माण करण्यासाठी उपक्रम घेणे;

- गावातील विविध कार्यकारी सोसायटी, ग्रामपंचायत व पतपेढ्या यांच्या निवडणुका बिनविरोधी करण्यासाठी प्रयत्न करणे.
- पोलीस बंदोबस्ताशिवाय निवडणुका शांततेत पार पाडणे.

(८) गावातील अनिष्ट प्रथा रोखणे;

- अनिष्ट प्रथा, चालीरीती रोखण्यासाठी प्रयत्न करणे.
- प्रबोधनात्मक कार्यक्रम घेणे.

(९) वैयक्तिक समारंभ/कार्यक्रम/उत्सव;

- ध्वनीक्षेपकाचा नियमानुसार व मर्यादित वापर
- वरातीमधील गैरप्रकारांना प्रतिबंध करणे.
- वैयक्तिक समारंभातील अनिष्ट प्रथा नष्ट करणे.

(१०) नाविण्यपूर्ण उपक्रम;

- गावातील स्त्री-पुरुष प्रमाण (जन्मदर) सुधारणे.
- बाल कामगार व बाल गुन्हेगारी रोखून त्यांच्या पुनर्वसनाचा प्रयत्न करणे.
- विधवा, परित्यक्ता व निराधार महिलांच्या सुरक्षिततेसाठी प्रयत्न करणे.
- रस्ता सुरक्षेबद्दल उपाययोजना व प्रबोधन करणे.
- वन संवर्धन व वन संरक्षण याबाबत उपाययोजना करणे.
- गावाला व समितीला राबवावेत असे वाटणारे इतर उपक्रम.

मोहीम कालावधीत करण्यात आलेल्या प्रतिबंधात्मक उपाययोजनांची नोंद या शासन निर्णयासोबतच्या नमुन्यातील **नोदवही-१** मध्ये योग्य पध्दतीने करण्यात यावी. समितीचे अध्यक्ष व निमंत्रक यांच्या स्वाक्षरीने नोंदवही मूल्यमापन परिक्षणाच्यावेळी सादर केली जावी.

७.२ दाखल असलेले तंटे मिटविणे.

१) तंटयांची माहिती संकलीत करणे.

' तंटामुक्त गाव समिती ' गावामधील दाखल असलेल्या दिवाणी, महसूली, फौजदारी व इतर तंटयांची माहिती ३० सप्टेंबरपर्यन्त जमा करेल. त्यासाठी तंटे/ वाद याची माहिती तंटामुक्त गाव समितीकडे देण्यासाठी समिती ग्रामस्थांना आवाहन करेल. तसेच समितीस सुयोग्य वाटेल अशा

पध्दतीने व आवश्यकतेनुसार घरोघरी जावून माहिती जमा करेल. समिती पोलीस स्टेशन, तहसील कार्यालय, न्यायालय, इत्यादी कार्यालयातून माहिती मिळवेल. अशा सर्व प्राप्त माहितीचा मेळ घालून गावातील तंटयांची यादी करण्यात यावी.

२) संकलीत केलेल्या माहितीतील तंटयांचे वर्गीकरण करणे.

अ) संकलीत केलेल्या माहितीतील तंटयांचे दिवाणी, महसूली, फौजदारी व इतर तंटे यामध्ये वर्गीकरण करावे.

ब) फौजदारी तंटयांचे वर्गीकरण अदखलपात्र आणि दखलपात्र असे करावे. यासाठी आवश्यकतेनुसार बीट अंमलदार यांची मदत घ्यावी.

क) दखलपात्र फौजदारी तंटयांचे वर्गीकरण पुढीलप्रमाणे करावे:-

(१) दखलपात्र मिटविता येण्यासारखे (कंपाऊंडेबल):- फौजदारी प्रक्रिया संहिता, १९७३ कलम ३२० मध्ये नमूद केलेले सर्व गुन्हे या प्रकारामध्ये समाविष्ट करावेत.

(२) दखलपात्र न मिटविता येणारे (नॉन-कंपाऊंडेबल):- फौजदारी प्रक्रिया संहिता, १९७३ कलम ३२० मध्ये नमूद केलेल्या गुन्हयांच्या व्यतिरिक्त इतर सर्व तंटे/गुन्हे या प्रकारामध्ये समाविष्ट करावेत.

३) तंटे/गुन्हे यांची वर्गीकरणानुसार नोंदी करणे.

तंटे/गुन्हे यांचे वर्गीकरण केल्यानंतर दिवाणी, महसूली, अदखलपात्र फौजदारी; मिटविता येण्यासारखे दखलपात्र फौजदारी (कंपाऊंडेबल) तंटे/गुन्हे यांची नोंद **नोंदवही-२(अ)** मध्ये करावी. मात्र मिटविता न येणारे दखलपात्र फौजदारी (नॉन कंपाऊंडेबल) तंटे/गुन्हयांची नोंद **नोंदवही -२(ब)** मध्ये केवळ माहितीसाठी करण्यात यावी.

४) तंटे मिटविणे.

नोंदवही-२(अ) मधील दिवाणी, महसूली, अदखलपात्र फौजदारी व मिटविता येण्यासारखे दखलपात्र (कंपाऊंडेबल) तंटे/गुन्हे समितीने मिटविण्याचा प्रयत्न करावा. मात्र **नोंदवही-२(ब)** मध्ये नोंदविलेले कायद्याप्रमाणे मिटविता न येण्यासारखे दखलपात्र फौजदारी (नॉन कंपाऊंडेबल) तंटे/गुन्हे समितीस मिटविता येणार नाहीत.

५) तंटे मिटविण्याची कार्यपध्दती

(१) समितीने उभय पक्षकारांना बोलावून आणि त्यांची बाजू ऐकून घेवून तंटे मिटविण्याचा प्रयत्न करावा. आवश्यक तेथे महसूल किंवा अन्य विभागाच्या कर्मचारी/अधिका-यांचे मार्गदर्शन व मदत घेण्यात यावी. त्याचबरोबर फौजदारी तंटयांच्या बाबतीत आवश्कतेनुसार पोलीस ठाणे प्रमुख व बीट अंमलदार यांचे मार्गदर्शन व सहाय्य घेवून तंटे मिटविण्याचे प्रयत्न करावेत.

(२) तंटे मिटविण्यासाठी महाराष्ट्र विधी सेवा आयोग, जिल्हा विधी सेवा प्राधिकरण व तालुका विधी सेवा प्राधिकरण यांचे सहाय्य घेण्यात यावे.

(३) तंटामुक्त गाव समितीने आवश्यक तेथे मोफत कायदे सल्लागार समितीचा अथवा तज्ञ वकीलांचा सल्ला घ्यावा. तसेच पक्षकारांना त्यांच्या तंटयांतील कायद्याच्या बाजू स्पष्ट करुन सांगण्यासाठीही आवश्यकतेनुसार त्यांची मदत घ्यावी.

(४) एकमेकामध्ये तेढ वाढू न देता तंटे मिटविण्याचा प्रयत्न करण्यात यावा.

(५) तंटा/वाद मिटल्यानंतर संबंधित पक्षकारांमध्ये लेखी तडजोडनामा तयार करून तंटामुक्त गाव समितीचे अध्यक्ष आणि निमंत्रक यांच्या समक्ष पक्षकारांच्या त्यावर स्वाक्षरी घेण्यात याव्यात. तसेच अध्यक्ष व निमंत्रक यांनीही तडजोडनाम्यावर 'समोर' म्हणून स्वाक्षरी करावी.

(६) दिवाणी, महसुली व इतर न्यायालयात प्रलंबित दाव्यासंबंधी तडजोड झाल्यानंतर उभय पक्षकारांच्या स्वाक्षरीने न्यायालयामध्ये वा सक्षम प्राधिका-याकडे पक्षकारांनी स्वतः अथवा त्यांच्या वकीलांमार्फत तडजोडनामा दाखल करुन त्यावर न्यायालयाचे वा सक्षम प्राधिका-याचे आदेश प्राप्त करुन घ्यावेत. अशा आदेशांची सत्य प्रत प्राप्त झाल्यानंतर न्यायालयामध्ये प्रलंबित असलेले दावे मिटले असे समजण्यात येईल आणि त्यानंतर तशी नोंदवहीत नोंद घेण्यात यावी.

(७) अदखलपात्र व दखलपात्र फौजदारी तंटे/गुन्हे मिटविण्यासंबंधी खालील ३ प्रकारे कार्यपध्दती अवलंबण्यात यावी:-

१) अदखलपात्र तंटयांच्या बाबतीत उभय पक्षकारांच्यामध्ये तंटा मिटल्याचा लेखी तडजोडनामा करुन त्यावर तंटामुक्त गाव समितीचे अध्यक्ष व निमंत्रक यांच्यासमोर पक्षकारांच्या स्वाक्षरी घेण्यात याव्यात. त्याचप्रमाणे अध्यक्ष व निमंत्रक यांनीही तडजोडनाम्यावर 'समोर' म्हणून स्वाक्षरी करावी.

२) दखलपात्र गुन्हयांच्या बाबतीत पोलीस ठाण्यात फिर्यादा दाखल झालेली आहे परंतु न्यायालयात दोषारोपपत्र पाठविलेले नाही अशा तंटयांमध्ये उभय पक्षकारांनी तडजोडनामा तयार करावा. फिर्यादीने तडजोडनाम्याची एक प्रत जोडून पोलीस ठाण्याकडे लेखी अर्ज करुन फिर्याद मागे घेत असल्याचे कळवावे. पोलीस ठाण्याच्या अधिका-यांनी या तंटयांसंबंधी उचित समरी मिळावी म्हणून संबंधित न्यायालयाकडे प्रस्ताव पाठवावा. न्यायालयाने समरी स्वीकारल्याचा आदेश निर्गमित केल्यानंतर तंटामुक्त गाव समितीने आदेशाची सत्य प्रत प्राप्त करुन घेवून दप्तरी ठेवून घ्यावी आणि त्यानंतर तंटा मिटल्याची नोंद नोंदवहीमध्ये करावी.

३) दखलपात्र गुन्हयांसंबंधी न्यायालयामध्ये दोषारोपपत्र दाखल झालेल्या तंटयांच्या बाबतीत फिर्यादी व आरोपी यांनी न्यायालयासमोर वाद मिटल्याची लेखी पुरसीस (अर्ज) दाखल करावी. न्यायालयाने फौजदारी तंटा मिटल्यासंबंधी दिलेल्या आदेशाची सत्य प्रत प्राप्त करुन घेवून तंटामुक्त गाव समितीने दप्तरी ठेवून घ्यावी व तंटा मिटल्याची नोंद संबंधीत नोंदवहीत करावी.

(८) मिटलेल्या सर्व तंटयांची नोंद **नोंदवही-२ (अ)** मध्ये घेण्यात यावी.

७.३ नव्याने निर्माण झालेले तंटे मिटविणे

(१) प्रतिबंधात्मक उपाययोजना केल्यानंतरही काही तंटे निर्माण होण्याची शक्यता असल्याने गांवामध्ये ३० सप्टेंबरनंतर मोहीम कालावधीत नव्याने निर्माण झालेले तंटे समिती मिटवेल.

(२) नव्याने निर्माण झालेल्या तंटयांचे वर्गीकरण वरील परिच्छेद ७.२.२) मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे करावे व तंटयांची नोंद त्यांच्या प्रकारानुसार **नोंदवही -३ (अ) व नोंदवही-३ (ब)** मध्ये घेण्यात यावी.

(३) गावामध्ये एखादा तंटा निर्माण झाल्यास शक्यतोवर तंटा घडलेल्या ठिकाणाजवळ राहणा-या तंटामुक्त गाव समितीच्या सदस्यांशी अथवा समितीच्या इतर सदस्यांशी संपर्क साधण्यात यावा. संबंधित सदस्याने सदर प्रकरणामध्ये हस्तक्षेप करावा व तंटा मिटविण्याचा प्रयत्न करावा. तसेच आवश्यकतेनुसार समितीच्या अध्यक्षांशी संपर्क साधावा व समितीमार्फत उभय पक्षकारांमध्ये समझोता करण्याचा प्रयत्न करावा.

(४) नवीन निर्माण झालेले तंटे सुध्दा परिच्छेद-७.२.५)मध्ये नमूद केलेल्या कार्यपध्दतीनुसार मिटविण्याची कार्यवाही करण्यात यावी.

(५) गावात एखादा तंटा घडला असेल व तो कोणत्याच माध्यमातून समितीसमोर आला नसेल तर समितीने अशा तंटयांचे बाबतीत ऐकीव माहितीवर अपरोक्षरित्या वस्तुस्थिती जाणून घ्यावी व तथ्य असल्यास तो तंटा मिटविण्यासाठी विचारात घ्यावा.

(६) मिटलेल्या तंटयाच्या नोंदी **नोंदवही-३ (अ)** मध्ये घेण्यात यावी.

७.४ परस्पर पोलीस ठाण्याकडे प्राप्त होणा-या अर्जावरील कार्यवाही

महात्मा गांधी तंटामुक्त गाव मोहिमेच्या कालावधीमध्ये जर काही लोकांचे अर्ज परस्पर पोलीस ठाण्याकडे प्राप्त झाले तर पोलीस ठाणे प्रमुखाने सध्याच्या प्रचलित पध्दतीनुसार त्याची दखल घेऊन चौकशी व कारवाई करावी. मात्र असा अर्ज प्राप्त होताच त्या अर्जातील या मोहीमेमध्ये मिटविता येणा-या तंटे/गुन्हयामध्ये जे तंटे/गुन्हे मोडतात अशा संबंधीच्या अर्जाची एक प्रत तंटामुक्त गाव समितीस पाठवावी. तंटामुक्त गाव समितीने अशा प्राप्त अर्जांची दखल घेऊन तक्रार मिटविण्याचा समांतर प्रयत्न करावा. सदर अर्जातील तंटा मिटल्यास समितीने त्याची नोंद **नोंदवही-३(अ)** मध्ये करावी आणि पोलीस स्टेशन स्तरावर तडजोडनाम्याच्या आधारावर प्रकरण निकाली काढावे.

८. मोहिमेचे अभिलेख

प्रतिबंधात्मक उपाययोजनांची नोंदवही ठेवणे, तंटयांसंबंधी माहिती संकलित करणे, नोंद घेणे, त्याचे वर्गीकरण करणे, इत्यादी सर्व कामे समितीचे निमंत्रक करतील असे अभिलेख समितीचे निमंत्रक व अध्यक्षांनी स्वाक्षरीत करावेत.

९. मोहिमेचा प्रारंभ

मोहिमेचा प्रारंभ दरवर्षी १५ ऑगस्ट रोजी होईल.

१०. मोहीम कार्यान्वयन

१०.१ कार्यान्वयन

अ) दरवर्षी १५ ऑगस्ट ते ३० ऑगस्ट या कालावधीत मोहिमेमध्ये भाग घेऊ इच्छिणाऱ्या ग्रामपंचायतींनी ग्रामसभा आयोजित करावी आणि ग्रामसभेने महात्मा गांधी तंटामुक्त गाव मोहिमेत भाग घेण्याचा निर्णय करावा. मोहिमेत भाग घेऊ इच्छित असल्याबाबतचे पत्र व तंटामुक्त गाव समिती सदस्यांची यादी संबंधित पोलीस ठाणे प्रमुखास ग्रामपंचायतीने तात्काळ पाठवावी.

ब) दिनांक १ सप्टेंबर रोजी संबंधित पोलीस ठाणे प्रमुख त्या पोलीस ठाण्याच्या कार्यक्षेत्रातील मोहिमेत भाग घेणाऱ्या गावांची यादी व तंटामुक्त गाव समितीच्या सदस्यांची यादी जाहीर करतील व गावांची यादी तहसिलदार यांना पाठवतील.

क) संबंधित तालुक्याचे तहसिलदार तालुक्यातील महात्मा गांधी तंटामुक्त गाव मोहिमेत भाग घेणाऱ्या गावांची यादी तालुका स्तरावरुन जाहीर करतील.

ड) पोलीस ठाण्याचे प्रमुख तंटामुक्त गाव समितीच्या जाहीर यादीची प्रत ग्राम पंचायतीस पाठवितील. ग्राम सेवक/ग्राम विकास अधिकारी अशी यादी ग्राम पंचायतीमध्ये लावतील.

१०.२ मार्गदर्शन व प्रोत्साहन

अ) जिल्ह्यातील पोलीस व महसूल अधिकारी महात्मा गांधी तंटामुक्त गांव मोहीम आपापल्या कार्यक्षेत्रामध्ये प्रभावीपणे राबविण्यासाठी सर्वतोपरी प्रयत्न करतील. त्यांच्या कार्यक्षेत्रातील दौ-याच्या वेळी गावांना भेटी देवून गावातील मोहिमेच्या प्रगतीचा आढावा घेतील. ग्रामपंचायतीला व तंटामुक्त गांव समितीला या मोहिमेसंबंधी येणा-या अडचणी जाणून घेऊन त्यांच्या अडचणींचे निराकरण करुन आणि मार्गदर्शन करुन त्यांना प्रोत्साहन देतील.

ब) तालुक्यातील तहसिलदार व पोलीस ठाणे प्रमुख हे त्यांच्या क्षेत्रामधील दौ-याच्या वेळी मोहिमेत सहभागी गावांना भेटी देवून तंटा मुक्त गाव समितीला मार्गदर्शन करतील. त्यांच्या अडचणी सोडविण्यात व तंटे सोडविण्यामध्ये सहकार्य करतील.

क) त्याचप्रमाणे तहसिलदार व पोलीस ठाणे प्रमुख हे संयुक्तपणे दौरे करुन मोहिमेमध्ये सहभागी गावांना भेटी देवून मार्गदर्शन करुन प्रोत्साहन देतील.

१०.३ तंटा निवारण कक्ष

अ) महात्मा गांधी तंटामुक्त गाव मोहिमेच्या अंमलबजावणीसाठी पोलीस अधिक्षक व जिल्हाधिकारी कार्यालयात उपलब्ध कर्मचाऱ्यांमधून स्वतंत्र कर्मचारीवृंद उपलब्ध करुन देऊन 'तंटामुक्त गाव मोहीम कक्ष' निर्माण करण्यात येईल.

ब) शासन स्तरावर गृह विभागात प्रस्तुत मोहीमेसाठी स्वतंत्र " तंटामुक्त गाव मोहीम कक्ष" उपलब्ध कर्मचा-यांतून निर्माण करण्यात येईल.

१०.४ तंटामुक्त गाव अहवाल

अ) गाव तंटा मुक्त झाल्याचा अहवाल तंटामुक्त गाव समिती अध्यक्ष व निमंत्रक त्यांच्या स्वाक्षरीने पोलीस ठाणे प्रमुख व तहसिलदार यांचेकडे पाठवतील.

ब) पोलीस ठाण्याचे प्रमुख व तहसिलदार यांच्या संयुक्त स्वाक्षरीने तहसिलदार तंटामुक्त गावांची यादी जिल्हाधिकारी व पोलीस अधिक्षक यांना पाठवितील व त्याची एक प्रत उप विभागीय दंडाधिकारी व उप विभागीय पोलीस अधिकारी यांना देतील.

क) जिल्हाधिकारी व पोलीस अधिक्षक हे संयुक्त स्वाक्षरीने जिल्हयातील तंटामुक्त गावांची यादी शासन, पोलीस महासंचालक, महाराष्ट्र राज्य, विभागीय आयुक्त आणि विशेष पोलीस महानिरीक्षक(परिक्षेत्र) यांना पाठवतील.

११. मूल्यमापनाचे निकष

१) मोहिमेमध्ये भाग घेतलेल्या गावांनी मोहिमेअंतर्गत केलेल्या कामांचे मूल्यमापन करण्यासाठी २०० गुण ठेवण्यात येतील. सदर गुणांची विभागणी व पात्रतेसाठी किमान गुण पुढीलप्रमाणे असतील:-

तंटे निवारण	प्रतिबंधात्मक उपाय योजना करणे	दाखल तंटे मिटविणे (३० सप्टेंबर पर्यंतचे)	नव्याने निर्माण होणारे तंटे मिटविणे (३० सप्टेंबर ते ३० एप्रिल)
एकुण गुण २००	८०	१००	२०
किमान आवश्यक गुण	५६	७०	१४

२) तंटामुक्त गांव जाहीर करण्यासाठी प्रतिबंधात्मक उपाययोजना, दाखल तंटे मिटविणे व नव्याने निर्माण होणारे तंटे मिटविणे यासाठी अनुक्रमे ५६, ७० व १४ किमान गुण प्राप्त करणे आवश्यक राहील. सदर किमान आवश्यक गुणांची बेरीज १४० येत असली तरी तंटामुक्त पात्रतेसाठी

एकत्रित १५० गुण मिळविणे आवश्यक राहील. एखादया गावात दाखल तंटेच नसतील किंवा नव्याने तंटे निर्माण झालेच नाहीत तर त्या त्या तंटयांच्या प्रकारातले किमान गुण त्यांना दिले जातील.

३) एकूण २०० गुणांपैकी किमान १५० गुण प्राप्त करणारे गाव तंटामुक्त गाव समजण्यात येईल.

४) गुणांबाबतचा सविस्तर तपशील आणि गुणप्रदानासंबंधी उदाहरण **परिशिष्ट-३** मध्ये दिलेले आहे.

१२. मूल्यमापन समित्या व त्यांचे कामकाज

१) मोहिमेमध्ये भाग घेतलेल्या गावांचे मूल्यमापन करण्यासाठी जिल्हा स्तरावर जिल्हास्तरीय कार्यकारी समिती प्रत्येक तालुक्यासाठी स्वतंत्र जिल्हा मूल्यमापन समित्या स्थापन करेल.

२) जिल्हा मूल्यमापन समिती पाच सदस्यांची असेल आणि त्यामध्ये महसूल अधिकारी, पोलीस अधिकारी, विधी अधिकारी/विधी सल्लागार, एका पंचायत समितीचे सभापती व जिल्हा पत्रकार संघाने शिफारस केलेल्या एका प्रतिनिधीचा समावेश असेल. महसूल अधिकारी समितीचे अध्यक्ष राहतील.

३) जिल्हा स्तरावरील प्रत्येक मूल्यमापन समिती त्यांना नेमून दिलेल्या तालुक्यातील तंटामुक्त गावांचे परीक्षण करुन गाव तंटामुक्त झाले असल्यास तसा अहवाल जिल्हास्तरीय कार्यकारी समितीचे सचिव तथा पोलीस अधिक्षक यांचेकडे पाठवतील.

४) मूल्यमापनामध्ये तंटामुक्त झालेल्या गावांची माहिती, राज्य शासन, पोलीस महासंचालक, विभागीय आयुक्त, विशेष पोलीस महानिरीक्षक (परिक्षेत्र) यांना जिल्हास्तरीय कार्यकारी समिती पाठविल.

५) राज्य स्तरावरुन बाहय मूल्यमापनासाठी एका जिल्हयातील मूल्यमापन समित्या दुस-या जिल्हयात पाठविण्यात येतील. त्यासंबंधीचे आदेश शासन दरवर्षी निर्गमित करेल.

६) जिल्हास्तरीय कार्यकारी समिती त्यांना बाहय मूल्यमापनासाठी दिलेल्या जिल्हयांचे मूल्यमापन त्यांच्या जिल्हा मूल्यमापन समित्यांमार्फत करुन घेवून अहवाल शासनास पाठविल.

७) बाहय मूल्यमापनात पात्र गावांना शासन तंटामुक्त गाव म्हणून घोषित करील.

१३. पुरस्कार योजना

१) तंटामुक्त झालेल्या सर्व गावांना पुढीलप्रमाणे लोकसंख्येच्या आधारावर शासनाच्या वतीने रोख रकमेचा पुरस्कार आणि सन्मानचिन्ह देऊन राज्य पातळीवर समारंभपूर्वक गौरविण्यात येईल.